

В. М. Борисенкоаспірант кафедри практичної психології
Класичний приватний університет

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО НАПРЯМУ

У статті аналізуються передумови формування емоційної компетентності в студентів – майбутніх фахівців соціономічного напрямку з погляду взаємин «викладач – студент», характеризуються стилі мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації; розкриваються загальні і професійно обумовлені принципи, якими варто керуватися у фаховій діяльності, а також основні правила, яких треба дотримуватися.

Ключові слова: емоційна компетентність, фахівець соціономічного напрямку, конструктивний стиль, деструктивний стиль, емоційно позитивне ставлення.

Постановка проблеми. Наукова проблема полягає в тому, що в наукових дослідженнях чітко не висвітлені передумови формування емоційної компетентності в студентів – майбутніх фахівців соціономічного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні два десятиріччя все більше уваги приділяється гуманізації освіти, підвищенню ефективності фахової підготовки студентів, врахуванню людського чинника в системі взаємин «людина – людина», які характерні для фахівців соціономічного напрямку. З'явилось багато наукових праць, де досліджується формування емоційної компетентності фахівців у різних сферах людської діяльності. Але скрізь аналізується окремий аспект цієї важливої здатності. Наприклад, Ж. Вірна й О. Іванашко зосереджують увагу на стилях професійної діяльності викладачів [1], В. Моляко наголошує на необхідності дотримання принципів творчої діяльності [2], Г. Радчук називає принципи, які сприяють забезпеченню формування в студентів усвідомлення себе суб'єктом самостійної професійної діяльності [3], Г. Бороздіна робить акценти на дотриманні окремих правил для підтримки сприятливого психологічного клімату в процесі спілкування і взаємодії з іншими людьми [4], багато науковців (Е. Носенко, Н. Коврига [7], У. Дімберг [5], Н. Тіберген [6],

Д. Гоулман [8] та ін.) віддають перевагу здатності розпізнавати та враховувати емоційні стани інших за невербальними ознаками. Найбільш детально розкриті загальні передумови (біологічні, соціальні, вікові) формування емоційного інтелекту в дослідженнях В. Зарицької [9], які є основою для формування емоційної компетентності сучасних фахівців. Сьогодні немає цілісної структури передумов, які б забезпечували процес формування емоційної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічного

напрямку, що і зумовило вибір саме такої теми дослідження.

Мета статті – дати більш глибоке обґрунтування передумов, які в сукупності здатні забезпечити ефективне формування емоційної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічного напрямку.

Виклад основного матеріалу. Професії соціономічного напрямку, яким властива активна міжособистісна взаємодія, потребують від фахівців здатності розуміти свій внутрішній світ і внутрішній світ інших, вміння встановлювати з ними ділові й емоційні контакти, організовувати їхню спільну й індивідуальну роботу. Загалом гуманізація сфери освіти і підвищення ефективності фахової підготовки студентів передбачає врахування людського чинника, який є основним у системі відносин «людина – людина», бо саме вона спрямовує, регулює і контролює систему людських взаємин, а також когнітивну й емоційну наповнюваність взаємодії між людьми, на чому наголошують, зокрема, Ж. Вірна й О. Іванашко [1, с. 74]. Аналізуючи цей процес з погляду викладача і студента, варто зазначити, що в центр проблеми мусить ставитися студент, навколо якого обертаються всі засоби навчальної діяльності, що задіяні в навчальному процесі, а також особа викладача, що організує цей процес, діє як інформатор, наставник, експерт, аналітик у навчальному процесі студентів.

На основі дослідження актуальних мотиваційних закономірностей прояву стилів мотиваційно-сислової регуляції, професійної реалізації фахівцями власної діяльності Ж. Вірна й О. Іванашко [1, с. 77] називають два типи стилю мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації, які характерні і для викладачів вузів: конструктивний (рефлексивний) і деструктивний (нерефлексивний).

Конструктивний (рефлексивний) стиль характеризується такими показниками, як: здатність випереджання подій професійного життя завдяки свідомому ставленню до вимог професійної діяльності та відповідній внутрішній мотивації щодо її здійснення; мотиваційно-цільові здібності (рефлексивні вміння), що забезпечують контроль за цілісним перебігом професійної діяльності з урахуванням об'єктивних, суб'єктивних засобів її реалізації та загальних життєвих цілей людини, векторизація яких спрямовується до її внутрішнього світу; інтровертивні тенденції поведінки, що проявляються в стриманості, орієнтації на справу, непомітності, спокої, витривалості; здатність тримати емоційну дистанцію з оточенням, що сприяє збереженню цілісності особистості та її психоенергетичній безпеці, а також стимулює оригінальне мислення і вираження творчих здібностей.

Деструктивний (нерефлексивний) стиль характеризується такими ознаками, як: загальне тло низького рівня усвідомлення професійного образу та відповідної зовнішньої мотивації професійної діяльності, яке спричиняє неузгодженість життєвих цілей людини та тенденцій її професійної реалізації; низький рівень цільових здібностей і відсутність рефлексивних вмінь, що зумовлюють труднощі в подоланні складного внутрішнього конфлікту засобами мобілізації психологічних і особистісних резервів, векторизація яких спрямована до зовнішнього світу людини; екстраверсійні тенденції поведінки, які проявляються в активності, життєрадісності, комунікативності, оптимістичності, допитливості, імпульсивності; орієнтація на інших людей через концентрацію інтересів на безпосередньому оточенні та дотриманні вимог суспільства; швидкість реагування, орієнтована на змінюване оточення, часто супроводжується агресивними й імпульсивними реакціями, які заважають встановленню оптимального балансу психофізіологічного функціонування. З огляду на те, що рефлексія як суттєвий складник емоційної компетентності фахівців соціономічного напрямку є частиною нашого дисертаційного дослідження, ми погоджуємося з висновками Ж. Вірної й О. Іванашко [1, с. 78] у тій частині, де вони стверджують, що, оскільки зв'язок між внутрішніми складниками процесу професіоналізації розглядається як прояв єдності пізнавальної й афективної сфери особистості, корекційні заходи з формування конструктивного (рефлексивного) стилю актуального професійного досвіду потрібно спрямовувати: по-перше, у напрямі актуалізації емоційних уявлень про «привабливість очікуваного результату»; по-друге, у разі дії різноманітних захисних реакцій – у напрямі оптимального рівня актуалізації чуттєвих переживань з очікуванням емоційного задоволення [1].

Зазначені вище корекційні заходи, які ми вважаємо абсолютно доречними і в підготовці студентів до професійної діяльності, нами доповнені такими: по-перше, формуванням настанови на подолання труднощів, які можуть виникати на шляху досягнення результату, що не знизить конструктивного емоційного стану, а за потреби докладанням додаткових зусиль, зміною методів форм роботи для досягнення бажаного успіху; по-друге, формуванням здатності до самоаналізу не тільки змісту виконаної роботи, а і шляхів, способів та часових витрат для одержання бажаних результатів; по-третє, орієнтацією викладача на формування в студентів здатності самостійно переборювати труднощі в будь-якій професійно значущій справі як змістовного, так і емоційного характеру.

Названі нами позиції в набутті актуального професійного досвіду є обов'язковими складниками структури професійної компетентності фахівця соціономічного напрямку.

Для формування конструктивного стилю поведінки в майбутній професійній діяльності варто дотримуватися відповідних принципів творчої особистості з позитивним емоційним ставленням до себе і до оточення.

Конструктивна діяльність, за результатами досліджень В. Моляка, передбачає дотримання таких загальних принципів, як: принцип адекватного оцінювання (принцип розуміння); принцип проектування (формування гіпотез чи гіпотези); принцип конструювання конкретних структур, функцій; принцип апробації нових продуктів (вирішення проблем, виконання завдань); принцип реалізації та тиражування продуктів творчої діяльності [2]. Дотримання даних принципів творчої діяльності, на його думку, сприяє виконанню цілеспрямованих дій, які дозволяють: актуалізувати наявні знання, необхідні для розв'язання нової задачі; спрямувати пошук проекту розв'язання; винайти поточні технології розв'язання; застосувати ці технології в умовах конкретного завдання; оцінити досягнення розв'язання.

У підготовці студентів до ефективної фахової діяльності соціономічного напрямку вищезазначені принципи нами доповнені рівнозначними за цінністю, а саме такими: принцип позитивного сприйняття реальних результатів (позитивних і негативних); принцип створення позитивного мікроклімату (у разі невдач) і регулювання емоційного стану власного й інших на шляху подолання недоліків; принцип адекватного самооцінювання власних результатів роботи кожним, хто в ній бере участь.

Додані нами принципи, дотримання яких обов'язкове для фахівців соціономічного напрямку, сприяють збереженню в роботі з людьми позитивних стосунків як у разі одержання результатів у роботі, так і в разі невдач, щоб мобілізувати

всіх учасників роботи на якнайшвидше усунення недоліків.

Практична творча діяльність дає можливість майбутнім фахівцям соціономічного напрямку сформувати цілісні уявлення не лише про те, що робити, а і про те, як це робити, тому в роботі зі студентами передбачається дотримання і таких найсуттєвіших принципів, як: принцип зворотного зв'язку теоретичного навчання і практики; принцип послідовності (поетапне засвоєння всього комплексу професійних умінь, навичок, по чергове оволодіння всіма функціями фахівця); принцип наступності (змістовний зв'язок усіх видів прак-

тики); принцип динамічності (поступове ускладнення завдань різних видів практики, розширення спектра соціальних ролей і видів діяльності, до яких долучається студент, збільшення обсягу й ускладнення змісту діяльності); принцип поліфункціональності (одночасне виконання під час практики різних професійних функцій і ролей); принцип перспективності (знайомство з різними сферами психологічної діяльності з урахуванням їх перспективного розвитку); принцип вільного вибору місця практичної діяльності, видів завдань, враховуючи інтереси і потреби студента; принцип співробітництва (створення умов, за яких стосунки

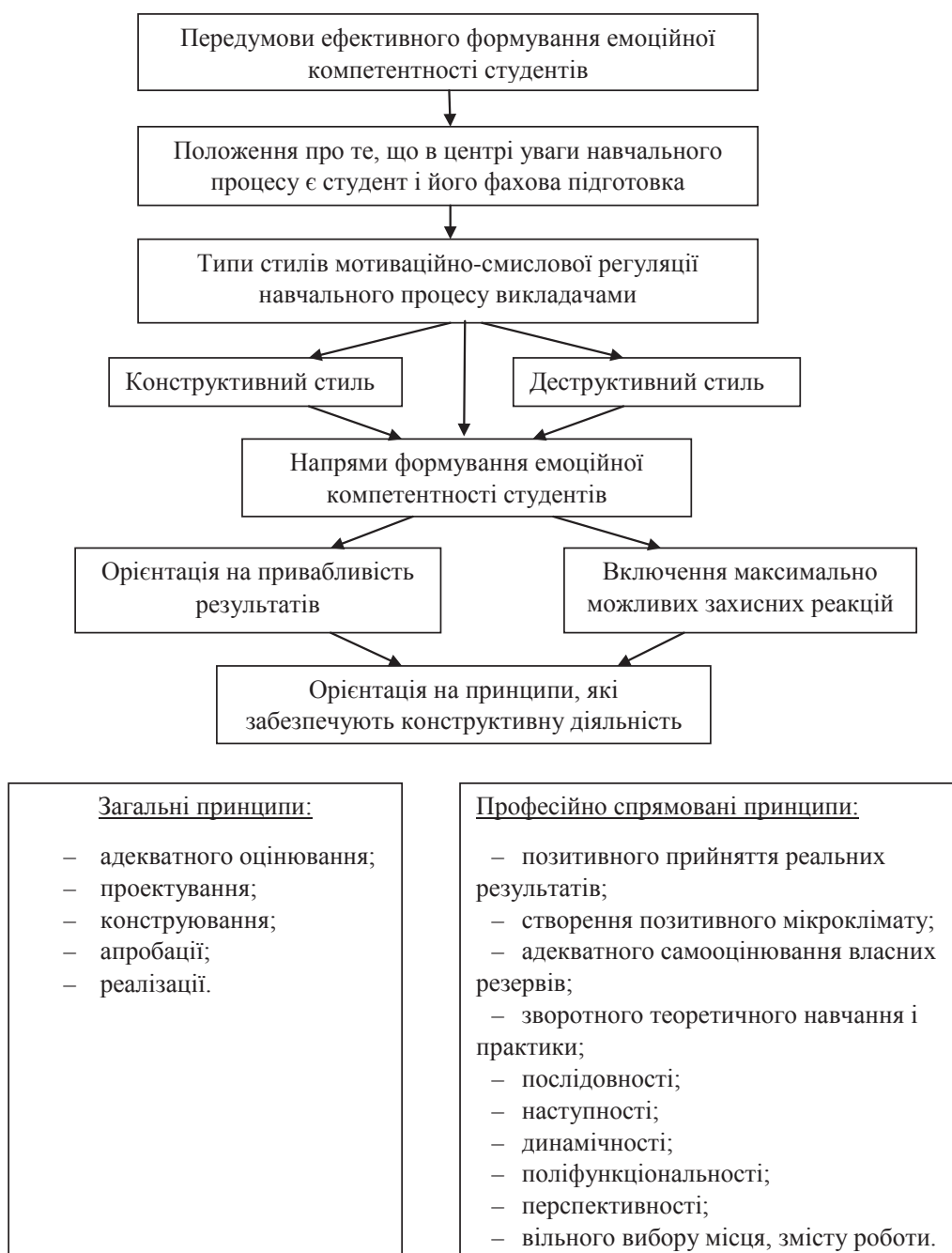

Рис. 1. Передумови ефективного формування емоційної компетентності студентів

з керівником практики будуються на основі довіри і партнерства, що дозволяє студентів усвідомлювати себе самостійним суб'єктом професійної діяльності), які підкреслює, зокрема, Г. Радчук [3]. Схематично врахування необхідних передумов, які сприяють ефективному формуванню емоційної компетентності студентів, представлено на рисунку 1.

В основі формування емоційної компетентності студентів, на наше глибоке переконання, лежить позитивне емоційне ставлення до себе і до оточення.

Позитивне емоційне ставлення до себе і до оточення в процесі виконання різних видів завдань з фахової підготовки не тільки сприяє швидкому нарощуванню результативності цієї підготовки, а і приносить емоційне задоволення, що потім стає гарантом успішної професійної діяльності як улюбленої справи власного життя, бо там, де професійна діяльність є улюбленою справою, вона завжди успішна, схвалена оточенням, результативна, приносить внутрішнє задоволення навіть тоді, коли потребує напруженої роботи, яка виходить за межі офіційного робочого часу, а також системного теоретичного і практичного самовдосконалення.

Для підтримки сприятливого психологічного клімату в процесі спілкування і співпраці з іншими людьми Г. Бороздіна [4] радить дотримуватися шести основних правил, які нами взяті до уваги під час розроблення програми для студентів – майбутніх фахівців соціономічного напрямку, а саме:

1. **Раціональність.** Необхідно вести себе раціонально, спокійно, навіть коли інша сторона проявляє емоції. Неконтрольовані емоції несприятливо впливають на процес ухвалення конструктивних рішень (індивідуальних чи групових).

2. **Розуміння.** Треба намагатися зрозуміти співрозмовника(ів). Неухважність до позицій співрозмовника(ів) обмежує можливості ухвалення виважених рішень.

3. **Спілкування.** Якщо одна сторона не слухає іншу, то все одно варто намагатися вести спокійну, конструктивну розмову. Це пом'якшує ситуацію у взаємостосунках.

4. **Достовірність.** Не треба давати іншим неперевірену інформацію. Така поведінка послаблює силу аргументації, спричиняє недовіру, унеможливує подальшу взаємодію.

5. **Уникання повчального тону.** Не треба співрозмовника(ів) повчати. Варто бути відкритим до його (їхніх) аргументів і чітко аргументувати власні пропозиції, намагатися силою аргументів переконати співрозмовника(ів) у правильності своїх суджень.

6. **Прийняття.** Погляди співрозмовник (ів) варто приймати, намагаючись як можна більше і точніше дізнатися про стан речей і їхні дома-

гання, щоб зважено підійти до ухвалення остаточних рішень.

У професійній діяльності часто емоційне ставлення до оточення визначається здатністю виражати свої емоції в невербальний спосіб і розпізнавати в такий самий спосіб емоційні стани інших. Зокрема, шведським ученим У. Дімбергом [5] встановлено, що, наприклад, міміка відображає емоційний стан і умовно-рефлексивні стани людини. Причому важливо, що міміка може бути підсвідомою, коли людина недостатньо розуміє як явище, так і факт її впливу. Н. Тіберген [6] експериментально довів, що здатність розпізнавати емоції інших людей за мімікою не дається від природи, її можна розвивати, а прояви міміки регулювати.

Можна навчитися розпізнавати емоційний стан інших і за інтонаціями мовлення. Так, дослідженнями Т. Корневої і Є. Бажина доведено, що можна розпізнавати емоційний стан інших за інтонаціями мовлення, й особливо виразно це проявляється в разі гніву або спокійного стану людини, а точність розпізнавання залежить ще й від характеру професійної діяльності. А в роботі з людьми найбільш успішно розпізнаються тривожність, апатія і депресія. Багато вчених, зокрема: В. Зарицька [9], Е. Носенко, Н. Коврига [7], Д. Гоулман [8], L. Feldman [10], D. Caruso, P. Salovey [11], N. Endlerr, K. Kanter, I. Parker [12], N. Fijda [13] та ін. зазначають, що найкраще розвивається здатність розпізнавати емоції інших у людей сумлінних, здатних до продуктивної стратегії, до концентрації уваги на ситуації, завданні, поведінці людини. Таке позитивне емоційне ставлення до себе та до інших стає індикатором емоційної стійкості, яка спрямована на розв'язання поставлених професійних завдань, що приводить до професійного успіху, свідчить про високий рівень рефлексії фахівця (особистісної, комунікативної, кооперативної), яка характеризується: здатністю до самовизначення в конкретній ситуації, зміною уявлення про іншого суб'єкта діяльності за результатами співпраці, переосмислення і реорганізації колективної діяльності. За такого підходу до навчального процесу студент і викладач орієнтуються не тільки на зміст навчальної дисципліни, а і на способи діяльності на основні здобутих знань і на емоційні реакції з обох сторін. Тоді будь-яка діяльність її суб'єктів буде емоційно виваженою, креативною, а студенти зможуть переосмислити саму сутність освітньої підготовки до професійної діяльності, усвідомити, що будь-яка діяльність супроводжується відповідними емоційними проявами, які треба контролювати, що свідчить про значущість рефлексії різних типів як суттєвого складника професійної підготовки, а потім і діяльності в цій сфері загалом.

Висновки. Усе вищезазначене дозволяє дійти висновків, що немає єдиного підходу до тракту-

вання передумов формування емоційної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічного напрямку.

Зроблена спроба акумулювати зусилля дослідників і свої власні для структурування найбільш суттєвих із зазначених передумов.

Література:

1. Вірна Ж., Іванашко О. Актуально-потенційні закономірності прояву стилів мотиваційно-сміслової регуляції професійної діяльності педагогів. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 8(65). С. 74–78.
2. Моляко В. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 8(65). С. 1–4.
3. Радчук Г. Організація практики у системі професійної підготовки психологів. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 8(89). С. 65–74.
4. Бороздина Г. Психологія делового об'єднання: учебник. 2-е изд. М.: Инфра, 2007. 295 с.
5. Dimberg U. Facial expression and emotional reaction a psychobiological analysis of human social behavior. Social Psychophysiology and Emotions. 1988. P. 131–150.
6. Tinbergen N. The Study of Instinct. London: Oxford Univ. Press, 1951. 346 p.
7. Носенко Е., Коврига Н. Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції: монографія. К.: Вища шк., 2003. 126 с.
8. Гоулман Д., Бояцис Р., Макки Э. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. М., 2005. 301 с.
9. Зарицька В. Психологія емоційного інтелекту: монографія. Запоріжжя: КПУ; вид-во Хортицької національної академії, 2017. 300 с.
10. Feldman L. Valence focus and arousal focus: Individual differences in the structure of affective experience. Personality and Social Psychology. 1995. V. 69. P. 153–166.
11. Caruso David R., Salovey P. The Emotionally Intelligent Manager: How to Develop and Use the Four Key Emotional Skills of Leadership. San Francisco, 2004.
12. Endlerr N., Kantor K., Parker J. State – Trait coping, State – Trait anxiety an academe performances. 1994. Vol. 16. № 5. P. 663–670.
13. Frujda N., Zammuner V. Etichettamento delle proprie emozioni. G. ital. psicol. 1992. V. 13. № 3. P. 389–423.

Борисенко В. М. Предпосылки формирования эмоциональной компетентности у студентов – будущих специалистов социономического направления

В статье анализируются предпосылки формирования эмоциональной компетентности у студентов – будущих специалистов социономического направления с точки зрения «преподаватель – студент». Акцентируется внимание на гуманизации отношений между преподавателями и студентами, сотрудничестве в учебном процессе и взаимодействии, направленном на организацию максимально возможной самостоятельной творческой работы студентов, при которой преподаватель выступает в роли консультанта, помощника, эксперта, координатора этого процесса; характеризуются стили мотивационно-смысловой регуляции профессиональной реализации, в частности, те, которых в большинстве случаев придерживаются преподаватели вузов; раскрываются общие принципы, которыми следует руководствоваться в любой профессиональной деятельности, а также сформированные автором принципы, которых необходимо придерживаться в профессиях социономического направления (позитивного восприятия реальных результатов, создания позитивного микроклимата и регулирования эмоционального состояния своего и других на пути преодоления недостатков, адекватной самооценки, собственной оценки результатов работы всеми, кто в ней участвует); раскрываются и такие принципы, которые формируют целостное представление у студентов не только о том, что нужно делать, но и о том, как надо делать, чтобы достичь результата: обратной связи, последовательности, динамичности, полифункциональности, перспективности, свободного выбора (видов работы, места работы с учетом интересов), сотрудничества; основные правила, которых следует придерживаться в профессиональной деятельности социономического направления (рациональность, понимание других, позитивное общение, аргументированное информирование других, избегание поучительного тона, принятие точек зрения других), что позволяет глубже узнать друг друга в профессиональном плане для принятия взвешенных решений, сохраняя позитивный эмоциональный микроклимат между участниками профессиональной деятельности.

Ключевые слова: эмоциональная компетентность, специалист социономического направления, конструктивный стиль, деструктивный стиль, эмоционально позитивное отношение.

Borysenko V. M. The preconditions for the formation of emotional competence among students who are the future specialists in the socionic sphere

The article analyzes the prerequisites for the formation of emotional competence among students who are the future specialists of the socionic sphere from the point of view the “teacher – student”, which draws the attention of scientists to the humanization of relations between teachers and students in the context of their cooperation related to the educational process and interaction aimed at organizing maximum possible independent creative work of students, during which the teacher acts as a consultant, assistant, expert, coordinator of this process. The styles of motivational and semantic regulation of professional realization are characterized, in particular, those that are in most cases adhered to by university professors; constructive (reflexive) and destructive (non-reflexive), proceeding from the fact that reflection is an essential component of emotional competence in our dissertation research; general principles that should be followed in any professional activity, as well as the principles that we formulated, which must be adhered to in the professions of the socionic sphere (positive perception of real results, the creation of a positive microclimate and regulation of the emotional state of one’s own and others on the way of overcoming defects, adequate self-evaluation, own assessment of the results of all who participate in). The principles that form a holistic view of students not only about what needs to be done, but also about how to do it, so that the result of feedback, consistency, dynamism, multi functionality, prospects, free choice (types of work, place work with consideration of interests), cooperation are disclosed; the basic rules are also reveals and they should be followed in the professional activities of the socionic trend (rationality, understanding of others, positive communication, reasoned information of others, avoidance of instructive tone, acceptance of others’ points of view), which allows us to get to know each other professionally for making informed decisions, emotional microclimate between participants in professional activities.

Key words: *emotional competence, specialist in socoinic sphere, constructive style, destructive style, emotionally positive attitude.*